

U. Klymiuk

POLISH QUESTION IN A REPRESENTATIVE OF ORGANIZATIONS (1914-1916)

In this paper the activity of a representative of Polish political organizations that operated in Galicia during First World War. Examined the political conditions of formation of these organizations, the purpose of their activities, ideological beliefs, political composition and attitude to the idea of Polish independence.

Key words: *The First World War, Galicia, the Polish statehood, political orientation, a representative organization, the National Democrats, Polish Socialist Party, the Commission skonfederovanyh nezalezhnytskyh parties, Chief National Committee Polskiej National Committee, the Polish military organization, the Central National Committee.*

© У. Клим'юк

Надійшла до редакції 24.02.2012

УДК 379.85 (477.86)

РОЗВИТОК ПОДОРОЖЕЙ ТА ЕКСКУРСІЙ ЗА ПЛАНОВИМИ ТУРИСТИЧНИМИ МАРШРУТАМИ НА ПРИКАРПАТТІ У 60-70-х РОКАХ ХХ ст.

РУСЛАН КОТЕНКО,

викладач кафедри туризму і краєзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

У статті розкрито зміст, форми й пізнавально-виховне значення подорожей та екскурсій за плановими туристичними маршрутами на Прикарпатті в контексті їх розвитку в Українській РСР та Радянському Союзі в 70-80-х роках ХХ ст. Показано діяльність профспілкових та інших громадських організацій та туристично-екскурсійних закладів і підприємств Івано-Франківщини з розширення й удосконалення обслуговування туристів на планових маршрутах.

Ключові слова: Прикарпаття, радянська доба, екскурсії, туристичні маршрути.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Дослідники фактично одностайні в думці, що саме на 1970-80-ті роки припала "золота доба" історії національного туризму, коли, незважаючи на панування авторитарного режиму та наростання застійних явищ, відбувся справжній бум у його розвитку.

Ця тема ще не була предметом спеціального вивчення, позаяк проблематика туристично-екскурсійного розвитку переважно досліджувалася відносно всього СРСР чи його окремих республік. Саме в такому ракурсі вона висвітлюється в науковій і дидактичній літературі радянськими та сучасними вітчизняними й зарубіжними дослідниками (А. Абуков, В. Бабарицька, В. Бугрій, С. Грибанова, Т. Дьорова, Р. Дьякова, Б. Ємельянов, В. Зінченко, А. Короткова, О. Костюкова, О. Малиновська, Л. Воронкова, В. Касаткін, В. Квартальнов, С. Попович, В. Сенін, Т. Сокол, В. Федорченко та ін.).

Мета статті полягає в з'ясуванні змісту, форм і пізнавально-виховного значення подорожей та екскурсій за плановими туристичними маршрутами на Прикарпатті в контексті їхнього розвитку в Українській РСР та Радянському Союзі загалом у 70-80-х роках ХХ ст. Така постановка проблеми зумовлює наукову

новизну розвідки, оскільки в літературі вона зазвичай розглядається не на "макрорівні" (відносно окремих областей), а на "макрорівні" - стосовно СРСР і його республік.

Виклад основного матеріалу. Плановий туризм передбачав організацію та проведення подорожей за спеціально розробленими туристичними маршрутами, кожен з яких мав свою картку, мапу, обліковий номер та інші елементи, що гарантували безпеку та задовольняли інтереси й комфортний відпочинок рекреантів. У 1970-1980-х роках у СРСР сформувалася доволі складна структура (класифікація) планових туристичних маршрутів, які поділялися за державним статусом (всесоюзні, місцеві), способом пересування, тривалістю, будовою траси, сезоном, внутрішнім змістом та іншими критеріями. В основі механізму функціонування планового туризму лежала система розподілу путівок, які реалізовувалися туристично-екскурсійними організаціями й підприємствами спільно з профспілковими та іншими громадськими організаціями.

Статус "всесоюзних" мали туристичні маршрути, що "становили інтерес для населення всієї країни" [24, с. 3]. Їхні списки майже щороку складалися

№ 2 (116) березень-квітень 2012 р.

й публікувалися ЦРТЕ. З 1978 до 1986 року кількість таких маршрутів зросла з 302 до 828, а в 1990 р. 172 із них проходили Україною [2, с. 191; 23, с. 101-127; 24, с. 3]. Питома вага Прикарпаття в структурі всесоюзних туристичних маршрутів залишалася стабільно високою, а їхній асортимент розширювався. Так, наприкінці 1970-х років рекреантам зі всього СРСР пропонували путівки за сімома маршрутами для літнього й переважного зимового (лижний туризм) відпочинку на турбазах Яремчі, Шешорів, Яблуниці, Косова, Івано-Франківська. Їхня тривалість становила 10-20 днів, а вартість коливалася від 44 до 99 крб [24, с. 84-85]. Окрім того, Івано-Франківськ входив до одного автобусного туристичного маршруту, що розпочинався у Львові [24, с. 88]. У середині 1980-х років через Прикарпаття, згідно з нашими підрахунками, проходило близько 20 всесоюзних маршрутів, причому більшість із них пролягала винятково територією області [2; 24]. Зокрема, із п'яти автобусних маршрутів найпопулярнішими були "Прикарпатський", куди поряд зі Львовом, Чернівцями, Дрогобичем входили Івано-Франківськ і Косів, та "Прикарпатське кільце", що передбачав проживання на турбазах Яремчі, Косова, Верховини, Івано-Франківська (функціонував з травня до жовтня, тривалість 20 днів, вартість путівки 123 крб). Останній пропонував змістовну екскурсійну програму, до якої, окрім знайомства з названими містами, входили походи місцями, пов'язаними з іменем О. Довбуша, на гори Маковиця і Явірник, відвідини музеїв (краєзнавчих і народної творчості), екскурсії до Маняви та на промислові підприємства, оглядові прогулянки довколишніми місцями.

Великим попитом користувалися всесоюзні пішохідні маршрути "По Гуцульщині", "Верховинський", "Прикарпатський", що передбачали проживання на одній із турбаз Івано-Франківської області. До їхніх програм входили одно-, дво-, триденні походи та автобусні екскурсії з відвідинами пам'яток природи і культури краю. Прихильників гірськолижного спорту приваблювали зимові маршрути "По Гуцульщині" (Яремча), "Яблуницький перевал" (турбаза "Гірська"), "Прикарпатська Верховина" та "Карпатські зорі" на однойменній базі в Косові. Для них улаштовувалися одно-, семиденні лижні походи із ночівлями в туристичних притулках. Вони передбачали різний рівень сервісу та розмаїті й цікаві екскурсійні програми [2, с. 62-71].

Окрім того, міста й турбази Івано-Франківщини приймали й обслуговували рекреантів, котрі подорожували маршрутами "По Буковині та Гуцульщині", "Зимові Карпати", "Снігові Карпати" та іншими, що функціонували між містами Чернівці, Хуст, Ужгород, Львів [2, с. 52-55].

З іншого боку, туристично-екскурсійні заклади області сприяли розвитку виїзного планового туризму. Лише в 1980 р. Івано-Франківська ОРТЕ вислала краян на сім всесоюзних маршрутів (у їх загальному списку фігурували під окремими номерами), зокрема в Кахетію, Латвію, Грузію, Вірменію та в Приельбрусся. Вони розраховувалися на 15-20 днів, переважно припадали на осінні місяці, а вартість путівок коливалася від 90 до 130 крб [19, арк. 1-2], тобто була меншою за середню зарплату й доступною для більшості громадян.

На відміну від всесоюзних, путівки на республіканські маршрути переважно припадали на період

від травня до вересня, їхня середня тривалість також становила 18-20 днів, а вартість - від 35 до 116 крб. У 1980 р. екскурсійні заклади Івано-Франківської області організували подорожі за 18 республіканськими маршрутами: "Дунай - Чорне море - Дніпро", "По Буковині та Поділля", "До Чорного моря", "Від Полтави до "Золотого пляжу", "Від Південного Бугу до Чорного моря", "До Бердянської затоки", "По містах України", "Чорне море - Поділля - Буковина" та ін. Рекреанти також направлялися на відпочинок у турбази "Канів", "Очаків", "Світязь", "Одеса", "Пуща-Водиця", "Стир" та ін. [18, арк. 2-4].

Упродовж досліджуваного періоду зростала кількість місцевих маршрутів Прикарпаттям. Наприкінці 1980-х років їх кількість досягла 44, що становило 8,5 % у загальному списку 523 маршрутів Української республіканської РТЕ [підрах.: 23]. Вони були зорієнтовані переважно на зимовий та літній відпочинок, а про їхню популярність свідчить гранична кількість путівок, які пропонували послуги, пов'язані з катанням на лижах (маршрути "По Гуцульщині" (1040 путівок), "Карпатські зорі" (1030), "Прикарпатська Верховина" (950) та дво-, три-, шестиденними пішими походами ("По Гуцульщині" (1100), "Прикарпатський пішохідний" (1060), "Прикарпатське кільце" (840) та ін.). Ці маршрути передбачали як постійне, так і почергове (по три-п'ять днів) перебування на турбазах "Гуцульщина", "Верховина", "Карпатські зорі", "Гірська", "Сріблясті водоспади". Меншою популярністю, зважаючи на фіксовану кількість путівок від 960 до 140 штук, користувався зимовий і літній відпочинок на одній з турбаз. Їхня вартість коливалася в межах 80-120 крб на одну особу. А найнижчим був попит на путівки в міжсезоння (від 96 до 450), тож і їхня вартість була меншою на 25-30 %.

Туристично-екскурсійні заклади й підприємства Івано-Франківщини проводили роботу з розширення й удосконалення обслуговування туристів на планових маршрутах. Зокрема, діяльність бюро з туризму та екскурсій (БТЕ) Івано-Франківської обласної ради з туризму та екскурсій (ОРТЕ) будувалася на основі угод з екскурсійного обслуговування із підприємствами й навчальними закладами області. Лише в 1985 р. Калуське та Яремчанське бюро уклали відповідно 41 та 27 угод на обслуговування 128 та 233 груп, що становило 6 та 17 % зафіксованих у планах виробничих зобов'язань [21, арк. 4]. Не маючи власних засобів розміщення, БТЕ спершу виступали "посередниками" в направленні рекреантів на турбази області. Становище дещо змінилося з 1974 р., коли облрада профспілок дозволила їм орендувати приміщення для обслуговування туристів. Відтак із наступного року Івано-Франківське і Калуське БТЕ щорічно орендували до 1100, а Яремчанське - до 1400-1600 місць у готелях, піонерських таборах (окрім літніх місяців), пансіонатах та приватному секторі [6, арк.1; 11, арк.19, 31-32; 15, арк. 6].

Найбільші здобутки в цьому напрямі мало Яремчанське БТЕ, яке, окрім оренди на договірній основі, ще й винаймало спальні місця на відомчих базах, зокрема "Едельвейс" Надвірнянського нафтопереробного заводу, "Водоспад" Моршинського курортного управління, "Прикарпаття" райсільгосптехніки, "Карпати" Мінгазбуду, "Беркут" облспоживспіки та ін. Однак при цьому заселені через бюро рекре-

анти часто були обмежені в одержанні послуг, порівняно з особами, які відпочивали за профспілковими путівками своїх відомств. Інша трудність була пов'язана з розпорощеністю орендної бази великою територією. Це ускладнювало щорічне обслуговування на ній близько 1,5-1,7 тис. осіб, які впродовж 6-10-денного відпочинку займалися зимовими видами спорту, відвідували музеї, брали участь у міських та заміських екскурсіях тощо [3, арк. 5; 14, арк. 4; 22, арк. 5-8].

Поступово змінювалася географія в'їзних турпотоків на Прикарпатті: якщо на початку 1970-х років близько 40-45 % рекреантів представляли різні області Української РСР, до 15-20 % прибували з Росії та інших союзних республік і 30-35 % становили країни, то на середину 1980-х ця пропорція змінилася на користь останніх і коливалися в межах відповідно 35-40, 10-15 та 45-50 відсотків. У 1971-1972 рр. Івано-Франківське і Яремчанське БТЕ приймали туристів із Миколаївської, Одеської, Ворошиловградської, Київської, Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Хмельницької, Рівненської областей, а

на початку 1980-х років вони обслуговували рекреантів практично з усієї України та з багатьох інших республік. Така діяльність здійснювалася на основі укладених із суміжними бюро з туризму та екскурсій угод, які визначали графіки заїздів, програми перебування, розцінки послуг тощо. Спершу БТЕ орієнтувалися на розміщення рекреантів на турбазах "Гуцульщина" і "Прикарпаття", а з кінця 1970-х років переключилися головню на співпрацю з приватним сектором [3; 14; 22].

Зібрані в таблиці 1 дані про роботу туристично-екскурсійних організацій області (обслуговування на маршрутах й екскурсіях, відправка і приймання груп, обсяг прибутків тощо) засвідчують, що найкращим серед них було Яремчанське БТЕ. У 1976 р., коли його нагородили перехідним Червоним Прапором Української республіканської РТЕ, воно мало одні з найвищих в УРСР показники: обслуговано екскурсіями - 572 тис. осіб; подорожами й маршрутами вихідного дня - 242 тис. людино-днів, обсяг наданих послуг становив 1 млн 275 тис. крб, чистий прибуток - 105 тис. [14, арк. 4, 11].

Таблиця 1. - Види та показники фінансово-господарської діяльності бюро подорожей та екскурсій Івано-Франківської області в 1975 р.*

	Івано-Франківське БТЕ	Яремчанське	Калуське	Косівське
Обсяг обслуговування (людино-днів), у т. числі:	115,7	228,7	8,5	219
на залізничних маршрутах	16			
відправка груп	21,8			
на автобусних маршрутах	7,2			
на маршрутах вихідного дня	20,4	600		
приймання груп	50,4	212,2		
обслуговування екскурсіями	118,2	480,6	26,8	41,3
Прибутки (тис. крб)	964	1277,7	77	106,4

*Уз.: 10, арк.87.

Досить стабільно працювало Івано-Франківське БТЕ, яке істотно поступалося Яремчанському в організації маршрутів вихідного дня (у 25 разів) та в прийманні груп й обслуговуванні екскурсіями (у 3-4 рази). Натомість воно найактивніше в області обслуговувало на залізничних й автобусних маршрутах, мало найвищі показники щодо відправки тургруп за межі області (табл. 2), а також багато працювало зі шкільною молоддю [14, арк. 6]. Калуське БТЕ перебувало в напівкризовому стані, хоча діяло в промисловому центрі, де були значні людські ресурси [22, арк. 13]. Наймолодше Косівське бюро зосередилося на обслуговуванні місцевих турбаз, тому з-поміж інших напрямів діяльності самостійно займалося лише організацією екскурсій.

У першій половині 1980-х років показники діяльності міських БТЕ зросли на 10-15 %. Удосконалювалися форми й методи роботи з обслуговування туристів, на транспортні маршрути групи відправлялися лише за наявності затвердженої ОРТЕ угоди, що містила програму екскурсій, калькуляцію витрат, умови прийому. Їхніх учасників забезпечували квитками в обидва кінці [15, арк. 14]. Однак слабким місцем залишалася відправка прикарпатців за межі області: у 1976 р. реалізували 5443 путівок, із них 1170 - на всесоюзні маршрути [15, арк. 14]. І надалі виїзний туризм розвивався доволі повільно.

На Прикарпатті послідовно реалізовувалася компартійна політика з підвищення ідейно-політичної спрямованості туристично-екскурсійної роботи. Ця

проблема фігурувала як визначальна в діяльності Івано-Франківської ОРТЕ. Утім, аналіз пов'язаних із нею численних інформацій і звітів показує, що це питання виглядало чи не найбільш заформалізованим. Воно багаторазово розглядалося на засіданнях президії ОРТЕ та партійних і профспілкових зборах туристично-екскурсійних закладів і підприємств, однак не було чіткого розуміння його змісту й суті, тому до заходів "з посилення ідейно-політичного характеру туристично-екскурсійної роботи" нерідко зараховувалися мало не всі зусилля з її вдосконалення. Із цієї метою в 1976 р. розширили тематику екскурсій у системі ОРТЕ до 50 та посилили в них акценти на показ соціально-економічних і культурних перетворень у краї за роки радянської влади. Із середини 1970-х років БТЕ активізували роботу зі слухачами системи політосвіти, для яких розробляли "методичні рекомендації" за матеріалами чергових партійних з'їздів і пленумів, улаштовували екскурсії "Від з'їзду до з'їзду" тощо [11, арк. 17-18; 15, арк. 3].

Проводилася реальна копійка робота з організаційно-методичного забезпечення всесоюзних, республіканських та місцевих маршрутів. Про це свідчать численні методичні матеріали та розробки, що зберігаються у фондах ДАІФО [7-9; 12; 13; 16; 17]. Попри пізнавальну значущість вони також несли велике ідеологічне навантаження, демонструючи переваги й досягнення соціалістичного суспільства. Аналіз показав, що, хоча маршрути пролягали різни-

ми теренами та мали окрему тематику, зміст екскурсій будовався за типовим шаблоном: після повідомлення про географічні та кліматичні особливості регіону чи населеного пункту давалася історична довідка про його розвиток за часів Київської Русі та панування Речі Посполитої й Австро-Угорської монархії. У такому контексті повсякчас наголошувалося на їхній ролі в соціальних та національних рухах проти панівних режимів (Хмельниччина, селянські й козацькі повстання тощо). Відтак акценти зміщувалися на протиставлення "гноблення українського населення панською Польщею" разючим позитивним зрушенням, що відбулися після встановлення радянської влади на Прикарпатті.

Таким чином, екскурсійна робота ґрунтувалася на панівних у радянській історіографії ідеологемах і підходах до висвітлення історії західноукраїнських земель та ставала ефективним засобом формування масової історичної свідомості, адже події й факти не лише переповідалися (і перекичувалися), а й підтверджувалися показом певних об'єктів. За схожим сценарієм проводили автобусні екскурсії "Івано-Франківськ - Львів", "Яремча - Івано-Франківськ", "По Закарпаттю" й за іншими маршрутами, тексти яких готувалися за наданими екскурсоводам методичними матеріалами з інформацією про окремі населенні пункти, підприємства, пам'ятки історії та культури [5].

Поряд із цим ставилися високі вимоги до самих екскурсоводів. Окрім того, що вони, як уже відзначалося, готувалися й підвищували кваліфікацію на спеціальних курсах і семінарах, у їх розпорядженні були численні підготовлені на високому фаховому

рівні інструктивно-методичні розробки. Згідно з планами оновлювалася тематика екскурсій. Наприклад, у 1976 р. екскурсійні організації розробили 10 нових маршрутів військово-патріотичного (3), мистецтвознавчого (2), етнографічного (2) та природничого (3) спрямування [15, арк. 3]. У схожому режимі працювали і в інші роки.

Більш комплексно слід підходити до вивчення екскурсійно-туристичної діяльності підприємств туристичної індустрії - туристичних баз і таборів відпочинку, позаяк на її рівні тією чи іншою мірою позначалися всі аспекти їх функціонування. За досліджуваного періоду помітно змінилися тривалість і характер відпочинку та склад рекреантів на турбазах Івано-Франківщини. Зокрема, 1965-1970 рр. тут відпочивальники перебували здебільшого за дводенними путівками; кількість туристів за цей час зросла втричі - до 32,3 тис. осіб, із них лише 10 % становили мешканці області [4, арк. 1]. А в наступному десятилітті термін перебування на турбазах за путівками збільшився з 5-7 до 10-12 днів; зросла кількість туристів, що відпочивала за путівками профспілок, та питома вагама рекреантів із Прикарпаття. Лише за 1970-1975 рр. обсяги обслуговування на турбазах області зросли зі 190 до 760 тис. людино-днів, а екскурсійне обслуговування - зі 111,7 до 653,4 тис. осіб, тобто в 6,5 раза. Як наслідок, обсяги послуг за вказаний період зросли вчетверо - із 1204 тис. до 4915 тис. крб [6, арк. 1-2; 11, арк. 19-20].

Зібрані в таблиці 2 дані відображають показники планів фінансово-господарської діяльності чотирьох найбільших турбаз Івано-Франківщини в 1975 р., які, згідно зі звітами, перевиконувалися на 10-15 %.

Таблиця 2. - Планові показники фінансово-господарської діяльності турбаз Івано-Франківщини в 1975 р.*

	"Гуцульщина"	"Срібні водоспади"	"Прикарпаття"	"Карпатські зорі"
Обсяг обслуговування (людино-днів)	233,2	81,5	60,6	229,5
Обсяг послуг (тис. крб)	1353,4	480,8	557,3	1127,5
Прибутки (тис. крб)	300	83,6	80,4	106,4

*Уз: 10, арк. 87

У той же час туристично-екскурсійні підприємства стали помітніше впливати на регулювання туристичних потоків. Із цією метою вони почали координувати та узгоджувати рух туристичних потягів й автобусів; забезпечувати замовлення й доставку квитків; за умовами угод визначали відправку й прийом туристів на транспортних маршрутах тощо. Турбази Івано-Франківщини посилювали контакти між собою та з підприємствами інших областей щодо умов прийому, розміщення, харчування, екскурсійного обслуговування рекреантів, їхнього перерозподілу тощо.

Керівні партійні, державні та профспілкові органи звертали увагу на необхідність урахування соціальних і культурних особливостей окремих категорій рекреантів в організації туристсько-екскурсійної діяльності. На практиці ця вимога часто ігнорувалася, оскільки робітники, селяни, інтелігенція (службовці) зазвичай фігурували під одним безликим поняттям "трудящі". Виняток становили хіба що молодь, про яку йтиметься далі, та сільські трудівники. На "посилення" роботи з ними спрямували низку спеціальних ухвал, зокрема Міжвідомчої ради

при Укрпрофспілці від 20 червня 1984 р. [20, арк. 1], та інші документи, що реалізовували оголошений XXVI з'їздом КПРС курс на створення соціально однорідного суспільства та ліквідацію існуючої різниці між містом і селом [див.: 1, с. 74-91].

Івано-Франківська ОРТЕ вжила заходів із розвитку діяльності в цьому напрямі. Лише в 1984 р. було укладено 115 угод про співпрацю, згідно з якими туристично-екскурсійні заклади стали пропонувати спеціальні пакети послуг сільськогосподарським підприємствам в організації подорожей. Для них розробили спеціальні тематичні екскурсії, як-от: "Ми славимо руки - руки трудові", "Секрети ситцю", "Землею І. Франка", "Продовольча програма - справа честі кожного", "Івано-Франківськ театральний" та ін. Поряд із цим, улаштували відвідини кращих підприємств області, зокрема Калуського ПО "Хлорвініл", Коломийського ПО "Сільмаш", Долинської бавовно-пряндильної фабрики, Боднарівського льонокомбінату, колгоспів ім. Я. Галана, "Прапор комунізму" та ін. Для поліпшення екскурсійного обслуговування сільського населення при профкомах 98 господарств області створили "ініціативні групи"

№ 2 (116) березень-квітень 2012 р.

з організації туристсько-екскурсійного обслуговування, підготували 268 організаторів екскурсійної справи на селі, відкрили 132 "куточки екскурсиво-да" в колгоспах і радгоспах. Згідно зі звітами, близько 11,3 тис. сільських мешканців надано екскурсійні послуги, зокрема за 119 транспортними маршрутами обслужили 9,7 тис. осіб. Найкраще цю роботу проводили в Косівському, Коломийському, Снятинському, Богородчанському, Калуському районах, а в Рогатинському, Рожнятівському, Городенківському, Долинському вона була менш успішною [20, арк. 2-3, 5-10].

Характеризуючи це явище, з одного боку, слід визнати, що то був насправді унікальний в історії екскурсійної справи України бум з обслуговування селянства. З іншого боку, попри незначний пізнавально-просвітницький ефект ця робота була наскрізь заідеологізованою та підпорядковувалася вищезгаданому суто ідейно-політичним завдань.

Другим пріоритетним напрямом реалізації соціальної політики партії став розвиток сімейного туризму, що вважався "новою прогресивною формою" відпочинку трудящих та мав розв'язати комплекс оздоровчих і виховних завдань. У зв'язку із цим ЦРТЕ вимагала від своїх підрозділів змінити думку, буцімто на турбазах повинні відпочивати "справжні" туристи та їх "не слід перетворювати на дитячі садики й піонерські табори" [1, с. 86-89].

Курс на розширення можливостей сімейного відпочинку комплексно й послідовно реалізовувався на Прикарпатті із середини 1970-х років, коли стали запроваджувати спеціальні путівки та створювати відповідні умови. Уже 1976 р. на турбазах "Гуцульщина", "Срібні водоспади", "Карпатські зорі" відпочивало 380 батьків із 311 дітьми, для яких окремо провели, відповідно, 1515 та 1160 "людино-екскурсій". Тоді ж почали розробляти методіку комплектування таких груп залежно від кількості й віку дітей, що відпочивали з батьками, їх соціального походження, пізнавальних запитів тощо. До роботи з дітьми залучали кращих фахівців із числа спортінструкторів, екскурсіводів і комсомольського активу, які навчали плавання, основ туризму, проводили заняття на спеціально обладнаних майданчиках тощо. Удосконалення практики улаштування спільних екскурсій та походів проявлялося в сходженнях на найбільші гірські вершини - Говерлу, Маковицю, Рокиту; у розробці природо- й культурознавчих маршрутів та музейних екскурсій ("Життя Карпатського лісу", "Флора і фауна Карпат", "Місцями літературної діяльності І. Франка") тощо. Проводили спеціальні тематичні екскурсії "Косів - серце радянської Гуцульщини", "По Прикарпаттю", "Оновлена моя Гуцульщина", "Яремча - перлина Карпат" тривалістю від однієї до 12 годин та ін. Такі послуги обумовлювалися й включалися до вартості путівок [15, арк. 1-5, 12-14].

Здобутки в розвитку туристично-екскурсійної справи на Прикарпатті знаходили визнання серед владних органів та туристичної громадськості України й усього Союзу. Про це свідчить відзначення в 1973 і 1974 рр. Івано-Франківської ОРТЕ та Яремчанської турбази "Гуцульщина" перехідними Червоними Прапорами Української республіканської РТЕ та Українського республіканського комітету працівників культури, а Івано-Франківське та Яремчанське БТЕ були нагороджені вимпелами [6, арк. 2; 11, арк. 32-33].

Висновки

Таким чином, на Прикарпатті у досліджуваний період (60-70-ті роки ХХ ст.) розвинулися всі типи планових туристичних маршрутів, з року в рік зростала кількість рекреантів, що відпочивали за путівками. Стабільно високою залишалася питома вага регіону в структурі всесоюзних маршрутів, а щодо місцевих, то тут на область припадало до 9 % маршрутів Української республіканської РТЕ, які також зосереджувалися головню в гірських і передгірських районах. Розширювалася географія в'їзних туристичних потоків; серед рекреантів, які відпочивали на Прикарпатті, збільшувалася частка краян, які також направлялися на відпочинок до інших областей УРСР та союзних республік.

Туристичні організації в особі БТЕ нарощували обсяги туристично-екскурсійного обслуговування, хоча не всі з них змогли реалізувати свій потенціал. Це ж стосується й підприємств туристичної індустрії, які розширювали комплекс послуг та починали безпосередньо впливати на характер турпотоків. Удосконалення організаційно-методичного забезпечення всесоюзних і місцевих маршрутів супроводжувалося посиленням заідеологізованості змісту екскурсій, які стали ефективною формою навчання в системі політосвіти. Неоднозначні наслідки мав і курс на посилення туристично-екскурсійного обслуговування різних верств населення: відносно сільських жителів він став одним із важелів посилення їх ідейно-політичного виховання, а стосовно батьків з дітьми сприяв поліпшенню умов їх оздоровлення та задоволення пізнавально-виховних потреб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абуков А. Х. Туризм на новом этапе: Социальные аспекты развития туризма в СССР / А. Х. Абуков. - М. : Профиздат, 1983. - 295 с.
2. Всесоюзные туристические маршруты на 1987 год. Центральное рекламное-информационное бюро "Турист". - Москва, 1986. - 192 с.
3. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). Ф. Р-2162. - Оп. 1. - Спр. 37.
4. Там само. - Спр. 48.
5. Там само. - Спр. 59.
6. Там само. - Спр. 89.
7. Там само. - Спр. 91.
8. Там само. - Спр. 92.
9. Там само. - Спр. 93.
10. Там само. - Оп. 1. - Спр. 102.
11. Там само. - Спр. 103.
12. Там само. - Спр. 107.
13. Там само. - Спр. 108.
14. Там само. - Спр. 116.
15. Там само. - Спр. 120.
16. Там само. - Спр. 123.
17. Там само. - Спр. 154.
18. Там само. - Спр. 229.
19. Там само. - Спр. 239.
20. Там само. - Спр. 305.
21. Там само. - Спр. 319.
22. Там само. - Спр. 331.
23. Список туристических маршрутов Украинского республиканского совета по туризму и экскурсиям на 1990 год. - К., 1990. - 161 с.
24. Туристические маршруты. - М. : Профиздат, 1978. - 144 с.

R. Kotenko

**DEVELOPMENT OF TRAVEL AND TOURS PLANNED TOURIST ROUTES TO
PRYKARPATTYA IN 60-70S OF THE TWENTIETH CENTURY**

The paper presents the content, form and cognitive-educational value of trips and excursions planned for tourist routes in the Carpathian region in the context of their development in the Ukrainian SSR and the Soviet Union in the 70 to 80 twentieth century. Displaying activities of trade unions and other civic organizations and tourist establishments and enterprises of Ivano-Frankivsk region to expand and improve services for tourists planning routes.

Key words: Carpathians, the Soviet era, tours, travel routes.

© Р. Котенко

Надійшла до редакції 25.01.2012

УДК 94(4)"1957/2004"

**СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ
КОНЦЕПЦІЇ ГРОМАДЯНСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
(1957-2004 рр.)**

ПРИНА ЛАЗНЄВА,

*кандидат історичних наук, асистент кафедри міжнародних економічних відносин
Запорізького національного технічного університету*

У статті проаналізовано виникнення концепції європейського громадянства та еволюція громадянських прав у Європейському Союзі. Представлено оцінку проблем реалізації концепції громадянства ЄС у сучасному контексті європейської інтеграції.

Ключові слова: громадянство Європейського Союзу, громадянські права, європейська інтеграція, адаптація.

Постановка проблеми. З правової та політичної точки зору громадянство характеризує визначені законодавством взаємовідносини між індивідом та державою з відповідними правами та обов'язками. Боротьба за свободи, права та привілеї, що впливали зі статусу громадянина, багато в чому вплинула на історичний розвиток європейських держав. Розвиток процесу європейської інтеграції призвів до появи ідеї загальноєвропейського громадянства, але питання, як різноманітні концепції громадянства у країнах-членах ЄС можуть бути перенесені на наднаціональний рівень Європейського Союзу, досі залишається дискусійним. З одного боку, процес інтеграції, що триває, вимагає розвитку політичних та громадянських прав на загальноєвропейському рівні. З іншого боку, громадянство тісно пов'язане з історією окремих держав європейського регіону, адже належність до певної держави історично була найважливішим елементом поняття громадянства. Досі економічна інтеграція та розвиток єдиного ринку в Європі просувалися швидшими темпами, ніж політична інтеграція. Питання, чи зможе Європейський Союз реалізувати повною мірою ідею європейського громадянства, досі залишається відкритим.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання громадянства вже декілька десятиліть зна-

ходяться в центрі уваги дослідників різних галузей науки. Нові концепції громадянства були запропоновані в ряді наукових праць як спосіб вирішення комплексу питань, що є результатом сучасних форм плюралізму. Серед нових концепцій слід зазначити "транснаціональне громадянство" Баубека, "мультикультурне громадянство" Кимліки, "диференційоване громадянство" Янга, "неореспубліканське громадянство" Ван Гунстерена, "культурне громадянство" Тернера, а також "пост-національне членство" Соисал. Усі ці концепції демонструють спроби більш широкого погляду на поняття громадянства. Дослідженню унікальної природи та перспектив розвитку громадянства Європейського Союзу приділяли значну увагу зарубіжні та вітчизняні вчені, у тому числі А. Вірнер, Е. Міїхан, С. О'Лері, Д. Кінгстон, У. Макас, Р. Баубек, Н. Райх, М. Вінк, П. А. Калініченко, С. Ю. Кашкін, А. Я. Капустін, С. В. Черниченко, Т. Л. Сироїд, Л. Д. Тимченко, М. О. Баймуратов та ін.

Метою статті є аналіз становлення концепції громадянства Європейського Союзу та дослідження проблем її реалізації, що постають на сучасному етапі європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Хоча причини запровадження перших післявоєнних Європейських

№ 2 (116) березень-квітень 2012 р.